

QARAQALPAQSTANDAĞI KOREYC DIASPORASI

Sharjaubayeva Gúlpira Batirbayevna

Nókis innovacion instituti "Tariyx hám jámiyetlik pánler" kafedrası
assistenti oqıtıwshısı<https://doi.org/10.5281/zenodo.14185718>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-November 2024 yil

Ma'qullandi: 15-November 2024 yil

Nashr qilindi: 19-November 2024 yil

KEY WORDS

*Totalitar, "miynet armiyası", tresti,
NKVD*

ABSTRACT

Házirgi kúnde milletler ara tatiwlıq, tuwsıqan xalıqlar arasındağı mádeniy qatnasıqlar hám baylanislar haqqında tereńirek úyreniw. Bul maqala mámleketshiligimizde turizim tarawın rawajlandiriwda qońsı etnomádeniyatlardı úyreniw.

Koreyclerdiń deportaciyasına tiyisli kore saram tariyxına tiyisli hújjetler hám izertlewler belgili alım L.B.Xvannıń miynetinde onıń mazmunı, avtoritar-totalitar tağdiri hám tariyxıy tragediyası bayan etilgen. Koreyclerdi deportaciyağa millet sıpatında tańlawda úsh faktor rol oynağan: socallıq, ekonomikalıq hám ruwxıy. Sociallıq faktor – nızamğa hám hákimiyat wákilligine boysınıwğa, ekonomikalıq faktor – hár tárepleme miynetsúyiwshilik hám ekonomikalıq ózin-ózi tiklep alıw qábiletine tiykarlanadı, ruwxıy faktor – tınıshlıq súygish, ápiwayılılıq, hár qanday sharayatta jasaw ortalıǵına iykemlesiwge tiykarlanǵan edi.

Biraq bul rejim ushin jeterli emes edi. Totalitar sistema rejesin ámelge asırılıwı aldınnan awır aqıbetlerge alıp keliwi múmkin edi. Bul pútin bir xalıqtıń kekse adamınan baslap jas balasına shekemata-babalarınıń jurttan quwǵın qılınıwı haqqında edi hám bolshevikler bolsa koreyc xalqınıń eń aldınǵı wákillerin izolyaciya etiw hám fizikalıq joq etiwdiń dálillengen usılınan paydalanǵan.

Solay etip, ata-babalar ruwxında hám isenim nızamlarına kóre tárbiyalanǵan Uzaq Shıǵıs koreycleri Sovetlerdiń birinshi soqqısına shıdap, deportaciya tragediyasını basınan keshirdi [Хван Л.Б. 2004, 12-13-б].

Biraq olar tezde jańa jasaw ornına jaylasıp aldı. Qaraqalpaqstan aymaǵındağı koreycler barlıq qıyınshılıqlarǵa qaramay tek ǵana aman qalmay, biytanı jurtta ekinshi watanın taptı. Miynet xalıqtıń jasawı hám shıdam beriwine imkan beretuǵın jalǵız sheshiwshi kúsh edi. Yaǵnıy, koreycler ózleriniń tábiyǵıy miynet súygishligi, milliy minez-qulıq qásiyetlerine kóre, basqa bir qatar deportaciya etilgen xalıqlarda bolǵanı sıyaqlı tek ǵana jergilikli xalıq tárepinen qaytarılǵan, bálki, kerisinshe, jergilikli qaraqalpaqlar arasında óz-ara túsiniw hám járdemge iye bolǵan. Koreyclerdiń túpkilikli xalqı menen qaraqalpaq xalqınıń qarsılıqsız jaqınlasıp aralasıwına tek ǵana ulıwmalıq miynet iskerligi emes, bálkim ádep-ikramlılıq principler, úrp-ádet hám dástúrler hám turmıs táriziniń uqsaslıǵı da járdem berdi. Ata-anaǵa hám úlkenlerge húrmet, jınıslar ortasındağı múnásibetlerde konservatizm, miynetke, nangá húrmet penen

múnásibette bolıw, qaraqalpaqlarǵa koreyc tilinde joldasların ruwxıy jaqtan kóriw hám olardı óz shańaraǵına ashıq qálbi menen qabıl etiw imkanın berdi.

Tórt jil ómirin nolden baslaw ushın kem waqıt bolsa da, qaraqalpaqstanlı koreycler bul dáwirde jańa jerge jaylasıp, ornalasıp alıwǵa eristi. Jaslar jańa sharayatqa tezirek iykemlesti. Kekse áwlad penen salıstırǵanda ol deportaciyanı azıraq bilgen hám basınan keshirgen.

Alımlar “miynet armiyası” atamasına túrlishe táriyip beredi. Solay etip, professor G.A.Goncharovtıń aytıwınsha, bul túsinik “Revolyciyalıq miynet armiyaları” puqaralar urısı jıllarında payda bolǵan hám haqıyqıy ómirdi belgilep bergen.

Ataqlı tariyxshı N.V.Birbasova sovet nemisleriniń miynetinen paydalanıw kólemine, mobilizaciya etilgen miynetiniń materiallıq awhalın hám májbúriy miynet usılların ashıp berip, “Miynet armiyası – májbúriy miynet lagerleri” – belgilendi. G.A.Goncharovtıń ideyası Miynet armiyasınıń repressiv tábiyatı haqqında aytadı. Bul “orınlaǵanlar májbúriy áskeriy xızmetke shaqırıw” hám hesh qanday rásmiyde 1941-1945-jıllardaǵı hújjette “Miynet armiyası” túsinigi tabılmadı” [Хван Л.Б. 2004, 15-б].

Izertlewlerge qaraǵanda, “Miynet armiyası repressiv túrler, beriya usıllarınıń eń keń kólemli sınawı” ekenligine tiykarǵı dıqqat awdarıldı, bunıń nátiyjesinde mobilizaciya etilgenler kóbinese ózlerin taptı. GULAG tutqınlarınıń abıroyı, miynet armiyası hám arnawlı kóshpeliler haqqında aytpasa da boladı, “olar ushın puqaralıq hám miynet nızamshılıǵı normaları rásmiy qollanıwına qaramay, olar haqıyqattan jasaw ornı yaki kásibin erkin tańlaw huqıqınan ayrılganlar”.

Miynetke tiyisli túrli táreplerin izertlew sistemasında armiya A.N.Kurochkina, N.F.Bugay, T.V. Chernovoy, N.A.Morozova hám basqalardıń miynetlerinde berilgen.

Alım hám izertlewshiler “miynet armiyası” túsinigine qanday sıpatlamalar, qanday máni investiciya kiritiwlerine qaramastan, bul jerde anıq bar ekenligi hámmege belgili materiallıq hám ruwxıy qádiriyatlardıń jaratıwshısı hám dóretiwshisi bolǵan shaxs májbúriy huqıqınan ayrılgan miynet haywanına aylanıp, tikenli sımalar hám eksport penen qorıqlanatuǵın jerge jaylastırılǵan.

Sırı ashılǵan arxivler, sol tragediyalı waqıyalar hám dáwirler yadın saqlap qalǵan miynet armiyasınıń kóplegen bolǵan waqıyaları sonnan derek beredi. Solay etip, 1930-1950-jıllar arxiv hújjetleriniń sırlılıǵı tariyxtanıwshılıqqa “miynet armiyası” túsiniginiń mánisin ashıp beriwge, Miynet armiyası hám miynet lagerlerinde jasaw sharayatların, miynetini shólkemlestiriw túrlerin salıstırıp imkanın berdi. Tek ǵana bir-birinen kem parıq etedi, bálkim ǵayrınsanıy tábiyatı menen tolıq say keledi. Eger bir tárepten rásmiy ráwishte sudlanǵan hám lagerge húkim etilgen adamlar bolsa, basqa tárepten olar menen rásmiy ráwishte erkin miynet armiyası birge jasaǵan. Sovet húkimeti olardı bir qıylı sharayatta uslap turdı. Bul taǵdırdan qashıwdıń ilajı joq edi. Mámleket jaza mashinası belsendi armiyaǵa shaqırılmaǵan birden-bir miynetke jaramlı puqara onnan qashıp qutıla almaslıǵın támiyinlew ushın sınıshılıq penen gúzetti.

SSSR Ádillik Xalıq Komissarlıǵı (Richkov), SSSR prokurorı (Bichkov) hám SSSR Xalıq Komissarları Soveti janındaǵı Miynet esapqa alıw hám bólistiriw komitetiniń (Molotov) 1942-jılı 5-marttaǵı 1-sanlı aylanba xatı -D-2/05/01-buyırǵı menen Awqam hám avtonom respublikalar, úlkeler hám wálayatlar prokurorları, Awqam hám avtonom respublikalar ádillik xalıq komissarları, wálayatlar hám wálayatlar xalıq komissarlıǵı bólimleri baslıqları, esapqa alıw byurosı jumıs alıp barıldı. Jumısshılar deputatları Sovetleri Atqarıw komitetleri janındaǵı Miynet bólistiriw, puqaralar islep shıǵarıw hám qurılısta islewge mobilizaciyanıwdan bas

tartqanda tóمندegi sharalardı kóriw boyınsha usınıslar: Atqarıwda miynetti esapqa alıw hám bólistiriw byuroı; Miynetkesh xalıq deputatları Sovetleri komitetleri dúziliwin; Puqaralardıń jumısqa mobilizaciyalanıwdan bas tartqanlıǵı ushın; (tóمندegiler menen bul haqqında rayon prokurorına: familiyası, ismi kórsetilgen halda qashqınıń jasaw ornı) Rayon prokurorı mobilizaciya etiwden bas tartqan shaxstı shaqırıp, bas tartıw dáliyin tekseredi hám 48 saattan keshiktirmey sudqa tartıw haqqındaǵı qısqasha qararı menen xalıq sudına jiberedi. Usı xatqa kóre, mobilizaciyalanıwdan bas tartqanlıqta ayıplanǵan shaxslar májbúriy miynetke tartılǵan. Sovet janındaǵı miynetti esapqa alıw hám bólistiriw byuroı arqalı Xalıq Komissarları Soveti janındaǵı Miynetti esapqa alıw hám bólistiriw byurosınıń baslıǵı Ózbekstan SSR Ulıbıshevtiń “xatı” Qaraqalpaqstanǵa keldi. Sonı aytıw kerek, Qaraqalpaqstan koreylerin Miynet armiyasına mobilizaciya etiw menen baylanıslı tiykarǵı hújjet SSSR Joqarı Soveti Prezidiumınıń 1942-jılı 13-fevraldaǵı “Miynetke jaramlı qala xalqın mobilizaciya etiw haqqında”ǵı Pármanı urıs dáwirinde islep shıǵarıw hám qurılısta islew ushın boldı. V.M.Kirillovtiń jazıwınsha, usı Pármanıń atqarıwshısı Stalin rejimine tán bolǵan repressiv xarakerge iye bolıp, “jınayatshılardı biypul miynetke tartıw hám Ózbekstan, Túrkmestan, Qazaqstan, Chuvashiya, Moldoviya xalqın repressiya etilgen sovet nemisleri hám polyaklarına ǵalaba májbúriy mobilizaciya etiw, Batis Ukraina, Belorussiya, Baltik boyı mámleketleri xalqı usı jaǵdaylar sebepli Tagilstroy – Tagillag SSSR NKVD payda boldı”.

Olar arasında tiykarınan Leningrad, Permskiy wálayatlarına, Komi ASSR, Nijniy Tagilge mobilizaciya etilgen Qaraqalpaqstan koreyleri de bar. Mámleket basqarıwshılıǵı tárepinen isenimsiz dep tán alınǵan koreyc xalqı, onıń wákilleri hám házirgi dáwirge shaqırılmadı. Biraq Miynet armiyasına mobilizaciya Ekinshi jáhán urısındaǵı urıs maydanlarınan kem emes edi [Хван Л.Б. 2004, 17-б]. Parqı sonda, Miynet armiyasınıń bóliwde jeńiske erisiw hám fronttı barlıq zárúr nárseler menen támiyinlew ushın mártlershe miynet dep túsingen halda onı májbúriy miynet armiyası dep ataw tuwrı boladı, bul xızmette koreylerdiń derlik pútin er adamlar bólimimiyetke jaramlı jámááti mobilizaciya etildi. Olar deportaciya etilgennen keyingi tórt jil ishinde azlı-kóp óz shańaraǵınan, turmıs tárizinen ajırılǵan hám qorıqlaw imaratların qurıwǵa, strategiyalıq áhmiyetke iye bolǵan ónimler islep shıǵarıwshı kárxanalardıǵa jiberildi.

1942-jilda Qaraqalpaqstannan mobilizaciya etilgen koreylerdiń birinshi partiyası júdá kóp edi. Qońırat rayonu, Jdanov atındaǵı kolxozdıń barlıq miynetke jaramlı xalqı, solardan, Chen Bon En hám Chen Bon Mun hám Leningrad wálayatı Komarovo hám Borabichiǵa shaxtalarda islewge jiberilgen. Miynet armiyası aǵzası Chen Bon Xo házir Qaraqalpaqstan Respublikası Nókis qalasında jasadı. Koreylerdiń bir bólimi Molotovada “Kospashugol” tresti iqtıyarına mobilizaciya etilgen, bunı trest baslıǵı K.Shalimov hám miynet bólistiriw baslıǵı Z.Muxin qol qoyǵan memorandum tastıyıqlaydı. Onda aytıwınsha, “Kospashugol” mámleketlik kómir tresti 1943-jılı 14/V-1943-jilda Qaraqalpaqstan ASSRdan 700, qosımsha 300 adam, ulıwma 1000 adamdı qabil etken. Miynet armiyasınıń biypul miynet resursları kem edi. Ol “jumısshı kúshi”niń ózleri menen azıq-awqat alıp júriwin qáledi. Hújjetiniń mánisine kóre, hátte kelgen Miynet armiyası áskerlerin awqatlandırıw máseleleri de olardıń jónetiwshileri menen baylanıslıǵın túsiniw múmkin hám olar ushın ajratılmaǵan azıq-awqat rezervlerinen olardıǵa qandayda bir arzımas azıq-awqat berilgenin kóz aldına keltiriw múmkin [Хван Л.Б. 2004, 18-б].

Koreya miynet armiyasınıń estelikleri sonnan derek beredi, turmıs tárizi sharayatınıń awırlıǵı hám miynetti shólkemlestiriw túri uqsaslıǵı tárepten olardıń turmısı qırǵın hám konslagerlerdegi jınayatshılar turmısınan hesh qanday pariq qılmaǵan.

“Miyet armiyası biz ushın qamaqxana edi. Azannan keshke shekem oralǵan hám qorıqlanatuǵın zonalarda, kazarmalarda boldıq. Kiyim-kenshek, azıq-awqat joq edi. Olar shańaraqları haqqında hesh nárese bilmeytuǵın edi. Aylıq bermedi, eń jaqsısı 400 grammnan racionǵa nan aldı. Men barqulla ashlıqtan qıynalar edim, qısta ásirese qıyın edi, suwıqlar 40-50 gradus dárejede edi. Hámmesi qorqınışlı edi”, – dep esleydi Kim Petr. Ol 1926-jılı Primorsk úlkesi Voroshilovskiy rayonındaǵı Razdolnaya stanciyasında tuwılǵan, deportaciya qurbanı, burınǵı miynet armiyası aǵzası, házir Qaraqalpaqstan Respublikası Nókis qalasında jasaydı.

Ekinshi jáhán urısı baslanǵannan berli totalitar sistema repressiyalardı kúsheyttirdi, adamlardı qamap qoyıwdıń jańa usılların engizdi. Házirgi húkimet Qaraqalpaqstan koreycleriniń náwbettegi mobilizaciyalıǵınıń 2-basqışın 1943-jılı sentyabr ayında 17-18 jaslı koreyclerdi aldaw jolı menen torlı ómirge jiberiw arqalı basladı. Bunı burınǵı miynet armiyası aǵzası Kim Hak Sena anıq tastıyıqlaydı hám ol deportaciya qurbanlarınan esaplanadı. Ol 1926-jılda Primorsk úlkesi Erlanta awılınıń uchastkasında tuwılǵan, házir Qaraqalpaqstan Respublikası Nókis qalasında jasawshı. Kim Hak Senanıń aytıwınsha, “1943-jıldıń sentyabrinde kútilmegende biz 17-18 jaslı ul balalar Qońırat áskeriy komissarlıǵına shaqırıldıq. Ol jerde bizge ayttı: “Siz jassız, Kuybıshevte 2 ay áskeriy tayarlıqtan ótesiz, soń tuwrıdan-tuwrı frontqa ketesiz, jámi 38 adam mobilizaciya etilgen bolsa, olardıń 17 adam biziń “Avangard” kolxozınıń jigitleri edi. Urısta fashistlerge qarsı gúresemiz dep júdáquwanışlı boldıq. Kóp óspirimler frontqa barıw ushın jasın asırdı. Kolxoz direktorı usı mánásibet penen áskeriy esapqa alıw hám shaqırıwǵa vizitka berdi. Ol jerden Xojalı ishkerisine bardıq, barjaǵa otırdıq hám Charjawǵa súzip kettik. Ol jerde biz poezdke otırdıq, keyin Kuybıshevke óttik, keyin bizdi Komi ASSRdıń Kotlas stanciyasına alıp bardı, ol jerde biz bir kekse adamdı ushıratıq. Ol bizden soradı: “qay jerge ketip baratırsań?” – Aldıńǵa, dep juwap berdik. Kekse ǵarri kúlip dedi: “Frontqa emes, qamaqxanaǵa. Keyin biz aldanǵanımızdı ańladıq. Lagerdegi turmısımız usılay baslandı. Bizsiyasiy jinayatshılar úlken qaqrada jasadıq. Duzlaw ushın qazanlar bar edi. 1944-jılı yanvar ayı basında qarawıllar tárepinen qulıplanǵan kazarmada órt payda boldı, bir neshe júz kishi, solardan, bir qaraqalpaqstanlı da janıp ketti”.

1944-jıldıń iyun ayında “Sovet Qaraqalpaqstanı” gazetası redakciyasına enskiy agitatorı jawınger Badirovtan fronttan xat keledi. Xatta Kim Nu Chenge minnetdarshılıq bildirilgen hám onıń ushın Li Chun Xa penen Qońıratında jasawshı Aleksandr Kimniń ata-anasına márt jawıngerdi tárbiyalaǵanı ushın Aleksandr Kim muzlı batqaqta, awır artilleriya hám minomyotlardan oq atqan halda, áskeriy tapsırmanı orınladı hám mártligi ushın “Áskeriy xızmetleri ushın” medalı menen sıyılıqlanǵanı haqqında xabar berilgen edi [Хван Л.Б. 2004, 19-б].

Miyet armiyası áskerleri aldınǵı saptǵı áskerlerdiń ómiri olardıń shańaraqları turmısınan kem mashaqatlı edi. Repressiya sharayatında er adamlar járdeminen ayrılǵan kekseler, hayallar hám balalar sońǵı kúshleri menen awır awıl xojalıǵı ónimlerin tarta aldı. Materiallıq baza hám ishki kúshinen ayrılǵan xojalıqlar óz iskerligin toqtattı. Solardan, respublikanıń eń iri kolxozlarınan biri bolǵan “Avangard” kolxozınıń taǵdiri sonday boldı. 3000 nan artıq xalıqtı birlestirgen, tek ǵana óz awıl klubı, bálkim elektr stanciyasına iye bolǵan Qaraqalpaqstanda miynet armiyası mobilizaciya etilgennen soń, ekonomika kriziske ushıradı.

Usınıń menen birge, Qaraqalpaqstanda qalǵan koreyclerdiń kópshiligi qorıqlaw hám strategiyalıq kárxanalarda miynet etip, haqıyqattan miynet qaharmanlıqların kórsetip, óz milletiniń wákilleriniń abıroy, itibarın asırıp, kewlin joǵaltpadı. Búgingi kúnde koreyclerdiń jetiskenlikleri haqqında tariyxıy dáliyler kúshine iye.

References:

1. Хван Л.Б. Корейцы Каракалпакстана: вчера и сегодня. – Нукус, 2004.
2. Ким, Б.И. Кто есть кто. Корейцы Узбекистана. Кто есть кто? Справочное издание. – Ташкент: АККЦ, 1999.
3. Хан, В.С. Коре сарам: Кто мы?: (очерки истории корейцев). Изд. 3-е, перераб. Бишкек: ИЦ "АРХИ", 2009.

